Bat. Gen.
VI
273

250

Ant. Boelen.
Een geslaagde proef; die, officieel, niet mislukt.

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 30-06-2016
Nomor Induk : 980/PN-Museum/2016
BIB - ID : 0010-37060060
ITEM - ID : 0709123098
Asal : Museum Pusat

Uit het militair tijdschrift van October 1882.
Den Heer Algemeene Secretaris van Nederlands Indië
J. H. Pannekoek
aangeboden door Lt. Boelen

EEN GESLAAGDE PROEF DIE, OFFICIEEL, HEET MISLUKT.

VI. 273

> Il y a deux instincts très-opposés dans l'homme: l'instinct de conservation pour lui et pour ce qui procède de lui; l'instinct de destruction pour ce qui procède pas de lui, pour tout ce qui lui est appris et commandé. La société est donc fausse.
>
> La ruche et l'abeille n' appartiennent pas au frelon, mais les fleurs des champs appartiennent à tous les insectes de l'air. La seule propriété inviolable de l'individu, c'est son industrie.
>
> CHARLES NODIER.

Heer Redacteur,

U eenige ruimte voor de ondervolgende mededeelingen in het „Militair Tijdschrift" verzoekende, vertrouw ik, dat U dit verzoek, als geldende de bespreking van een Legerproef, niet onwelgevallig zal zijn. Het is tevens het beste middel, om, bij mijnen tegenwoordigen, drukken werkkring, aan officieren van verschillende wapens, landheeren en partikulieren, die in de mij gedane opdragt tot vervaardiging van Hooi ten behoeve van het Leger, belang stelden; en aan de velen die, vernemende dat de daarbij gebezigde hooipersen, onlangs op publieke vendutie werden verkocht, mij vragen of en wàárom dat hooi is afgekeurd, voor zoo ver dit in een militair tijdschrift, waarin persoonlijke grieven, sympathiën en antipathiën minder te huis behooren, doenlijk is, een helder denkbeeld dezer proefneming te geven; opdat, een ieder voor zich, zal kunnen beoordeelen, wat hij daarvan te denken heeft.

BAT. GENOOTSCHAP VAN KENNIS
PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Maar bovendien, zal U het nut beämen, dat er in de teboekstelling dezer proefneming in dit tijdschrift, zij moge gelukt zijn of niet, dit blijve het oordeel van den onbevangen lezer overgelaten, gelegen is; daar, wanneer ooit weer eens het denkbeeld van hooivervaardiging voor het leger mogt worden geopperd, hetgeen, zooals U bij een nader schrijven zal worden aangetoond, niet geheel onwaarschijnlijk is, alsdan, in dat tijdschrift, gegevens daaromtrent zullen te vinden zijn.

Het was op den 1sten Julij 1880, dat met die proefneming werd aangevangen. Niet op den voorgrondstelling van den ondergeteekende, noch aanbieding zijner diensten in dezen, waren oorzaak dat die opdragt hem te beurt viel. Zij was slechts een gevolg van het nakomen zijner belofte, den toenmaligen Hoofdintendant der Militaire Administratie, reeds een jaar te voren, op diens aanhoudend mondeling en schriftelijk verzoek, gedaan: om over de mogelijkheid te zullen peinzen, een voldoenden voorraad hooi hier te lande te winnen en tot oplegging geschikt te maken. Slechts eene drijfveer, hare vermelding behoort niet in een militair tijdschrift te huis, deed hem, na die vervulling zijner belofte, in het dringend verzoek van dien Hoofdintendant bewilligen, om Zijne Excellentie den Legerkommandant te mogen voorstellen, nu ook den aanmaak van twintig duizend kilo's hooi, naar dat aangegeven systeem, aan den ondergeteekende op te dragen. Niet, dat dezen de behartiging van 's lands en legerbelangen niet steeds innig aan 't hart lag, zooals tal van tevredenheidsbetuigingen in dien zin, aan zijn adres; en de ruime gratificatie die hem, eenige jaren geleden, in een tijd waarin de Regering op dat punt volstrekt niet scheutig was, te beurt vielen, kunnen aantoonen; niet, dat, waar het die belangen geldt, hij voor de nederigste en ondankbaarste aller taken — en deze was, voor een Hoofdofficier, wel nederig en, zooals hij met grond voorzag, al zeer ondankbaar — zou terugdeinzen; neen. Want, geen dienstverrichting, hoe nederig ook, den militair, in diens betrekking, opgedragen, is vernederend. Te minder, wanneer daarbij, zooals hier het geval was, het belang van den landbouw, een deel der algemeene welvaart, betrokken is. Landbouw en veeteelt toch, in handen van beschaafden, zijn de aantrekkelijkste en nuttigste bedrijven waarop de maatschappij bogen kan. Leerden wij niet reeds in onze jeugd, dat

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Romeinsche veldheeren, in vredestijd, den ploeg hanteerden? En zag het tegenwoordige geslacht niet een *Garibaldi*, na elke schitterende overwinning en de bevrijding van *Italië*, aan zijn nederige schapenteelt, op het eenzame *Caprera*, boven uiterlijk aanzien en een rijke nationale dotatie de voorkeur geven?

Maar, wat, afgescheiden van dat vooruitzicht van miskenning, den ondergeteekende die taak zwaar maakte, was de wetenschap, dat er intusschen intrigues werden aangewend, om hem, door ontslagverleening, voor anderen in het Leger te doen plaatsruimen. Wel had hij, in de laatste twintig jaren, telkens wanneer er voor hem eene promotie op handen was, aan dergelijke kuiperijen het hoofd moeten bieden; doch thans waren die intrigues, die, voor den roem van het O. I. Leger en de eer van den Hoofdofficiersstand, in dit tijdschrift althans, niet kunnen worden vermeld, op zoodanige oneerlijke, ja — zooals de Prokureur-generaal van *Neêrl. Indië* ontdekte — *frauduleuse* wijze op touw gezet, dat geen eerlijk man, hoe ontmaskerd hier kwade trouw ook voor hem lag, die zou kunnen bezweren.

In die overtuiging eene opdragt te aanvaarden, waarvan de uitslag eerst na die voorbeeldelooze onrechtvaardigheid en aan hem gepleegde mishandeling, zonder weerga in de annalen van het O. I. Leger, zou worden beoordeeld, was niet bemoedigend. Zij echter, die vermeenden, het machthebbenden thans ook welgevalliger zou zijn, voor die, door den ondergeteekende genomen proef, geen sympathie aan den dag te leggen, of deze te ignoreren, al waren zij (en die zijn velen) tijdens hij nog in functie was, ook nog zoo zeer met haar ingenomen, vooral, toen zij herhaaldelijk hunne paarden en die van anderen, gretig het aldus vervaardigde hooi *zagen nuttigen*; dezulken, zeggen wij, vergisten zich uitermate.

Immers, het waren juist de belangstelling door Zijne Excellentie den Legerkommandant, tot wien die in 't leger nooit geëvenaarde intrigues toen nog niet waren doorgedrongen, in die proef aan den dag gelegd; en de in diens opdragt voorkomende zinsnede: „den „Majoor *Boelen*, namens Zijne Excellentie, dank te zeggen voor diens „zaakrijk rapport," die hem terughielden van het verzoek om niet met die taak te worden belast; een verzoek, dat, onder de hier bovengemelde omstandigheden, wel door niemand zou zijn gewraakt geworden.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Met ijver werd dan ook die zaak door hem aangevat; en dat die ijver hem, terwijl hij wist dat reeds tot zijn eervol ontslag uit Z. M. militaire dienst, was besloten, tot den laatsten dag is bijgebleven, daarvoor strekken de hier volgende mededeelingen, in den zin van het destijds aan het Legerbestuur ingediend verslag zijner verrichtingen, tot waarborg.

Mogen die mededeelingen daarom een gunstiger onthaal ten deel vallen, dan eenige alwetende oningewijden, in oppervlakkige beschouwingen en in een paar, als afdoende aangemerkte holle praatjes, aan deze nuttige proef hebben geschonken.

Reeds ten jare 1879, werd den ondergeteekende, door den toenmaligen Hoofdintendant der Militaire Administratie, Kolonel *Hofstede*, ter beproeving bij de escadrons kavallerie te *Rijswijk*, buitenlandsch, geperst hooi toegezonden, waarvan geen der kavalleriepaarden, welke pogingen wij ook in 't werk stelden, de geringste hoeveelheid wilde tot zich nemen. Zoodat die proef, op verzoek van den aanwezigen paardenarts 1ste klasse, in 't belang der gezondheid dier paarden, werd gestaakt.

Daar echter, tijdens den ondergeteekende het kommando over het detachement kavallerie te *Makassar*, toen een compleete kompagnie sterk, was toevertrouwd, gedurende vier achtereenvolgende oostmoessons, zoowel de paarden van dat detachement, als de jonge paarden daarbij in subsistentie, instede van met gras, met gevlochten *Australisch*, of met versch, ongeperst, uit *Maros* (*Celebes*) afkomstig hooi werden gevoed, zoo kon hij, bij ondervinding verklaren, dat, alhoewel de paarden te *Rijswijk*, nu hij door het ernstig verzoek van den aanwezenden paardenarts werd verhinderd, zulks, onder toediening van het dubbel ration graanvoeder, nog een paar dagen te beproeven, dit hooi nog niet tot zich wilden nemen, de op *Celebes* ontvangen hooisoorten, binnen vijf dagen, door alle paarden werden genuttigd en een gezond en krachtig voedsel bleken te zijn; daaruit af te leiden: dat die paarden, hoewel minder gevuld en vleezig, veel opgewekter waren dan tijdens de grasvoedering; dat zij, bij vermoeijende, zware marschen, minder in transpiratie geraakten (een bewijs van meerdere

PERPUSTAKAAN NASIONAL

kracht); en dat er, tijdens die hooivoedering, schier geen ziektegeval te constateren viel.

De Hoofdintendant antwoordde hierop: dat Zijn HoogEdelGestrenge, van goed hooi, eveneens de uitkomsten verwachtte, hier medegedeeld; doch dat, al mogten de opiniën hieromtrent ook verschillen, Zijn HoogEdelGestrenge toch noodzakelijk hooi in voorraad moest hebben; daar, telkens als de Intendance dit verstrekken moest, zij voor het geval stond, van ongehoord duur hare inkoopen te moeten doen en, wijl alsdan meestal de tijd en de gelegenheid ontbraken, om dit hooi eerst te beproeven, zij, voor slechte waar, dikwerf buitensporig hooge prijzen betaalde; daargelaten nog de gevallen waarin geen of niet voldoende hooi verkrijgbaar was. Regtstreeks, op bestelling, hooi uit *Australië* te laten aanvoeren, was niet minder kostbaar en ondoelmatig gebleken. Redenen waarom Zijn HoogEdelGestrenge den ondergeteekende verzocht, bijaldien hem dit doenlijk was, een middel aan te geven, waardoor de Intendance, in den vervolge, niet meer voor zoodanig geval behoefde te staan, noch voor een artikel, dat stellig voor lagere prijzen kon geleverd worden, en waarvan een groot gedeelte slechts tot pakmiddel werd gebruikt, zulke hooge prijzen te besteden.

Daar, van gras, hooi kan worden gewonnen, zoo is het wel immer bekend geweest, dat, in *Nederlandsch-Indië*, hooi kon worden vervaardigd. Dat dit hooi tot voedsel van vee en paarden kan dienen, was eveneens bekend. Doch, om hooi, zonder gevaar voor brand of bederf, in groote hoeveelheden te kunnen opleggen, daartoe was nooit een middel beproefd. Zoodat het Leger nimmer tot een algemeene hooivoedering overging en de Intendance, wanneer zij dit voor transporten, enz. behoefde, steeds tot den handel, alhier of in den vreemde, hare toevlucht moest nemen en zich vergenoegen met hetgeen zij van dezen, zeer duur, erlangen kon.

Ware het met zoodanige oplegging alhier, even als in *Europa* gesteld, alwaar men, bij verbranding of bederf der opgelegde hoeveelheid, dadelijk tot een nieuwen aankoop kan overgaan, alsdan zou zulks geen bezwaar opleveren; maar de bewoners dezer gewesten, blijven, wegens den schier alom bestaanden overvloed van gras, en de weinige paarden die zij, individueel, bezitten, deze van groen

PERPUSTAKAAN NASIONAL

voeder voorzien; wat, tengevolge der geringe moeite en zorgen, het gansche jaar door, aan de erlanging daarvan verbonden, wel ten allen tijde zoo blijven zal. Zoodat er nimmer groote hoeveelheden hooi voorradig zullen zijn, tenzij, door het Leger, het bewijs wordt geleverd, dat, even als in andere werelddeelen, ook hier te lande, met succès, groote hoeveelheden hooi tot oplegging kunnen worden geschikt gemaakt. Als wanneer, even als te *Singapore*, onder onzen hemel en in ons klimaat gelegen, de gegoeden langzamerhand tot hooivoedering zullen overgaan en de partikuliere industrie zich die zaak eenmaal aantrekken zal.

De wenschelijkheid der hooivoedering, althans bij den aanvang en gedurende den westmoesson, tot behoud en marschvaardigheid der paarden, is niet twijfelachtig. Terwijl op marsch, wanneer men dikwerf in onzekerheid verkeert, of gras wel in tijds voldoende zal verkrijgbaar zijn; en te velde, alwaar het grassnijden, voor den vermoeiden kavallerist, met zooveel afmatting, somwijlen met gevaar gepaard gaat, het nut daarvan wel geen betoog behoeft.

Bij het *Engelsche* leger in *Indië*, zoowel als aan de *Kaap de Goede Hoop* en bij het *Fransche* leger in *Noord-Afrika*, worden de paarden, gedurende het geheele jaar door, met hooi gevoederd.

Toen de ondergeteekende, na ontvangst der door hem in *Hongarije*, in *Australië* en in de *Kaap-kolonie* gevraagde inlichtingen, van de firma *Taijlor en Lawson* te *Batavia*, de toezegging bekwam, dat zij, tegen matigen prijs, naar het aangegeven model, een stel hooipersen kon leveren, behoefde hij, om met zekerheid van slagen, tot den aanmaak van twintig duizend kilo's hooi te kunnen overgaan, zich nog alleen bekend te stellen, met het in de omstreken van *Batavia* groeijende gras.

Daar te *Batavia* en omstreken ongeveer dertien duizend paarden worden gehouden, zoo is het schier onbegrijpelijk, van waar het aan zoovele dieren te verstrekken gras mag worden aangevoerd. Kunstmatig worden dan ook graslanden in den omtrek aangelegd, waarvan het gras met praauwen aangevoerd, den paarden hoofdzakelijk tot voedsel verstrekt: en algemeen bekend is onder den naam van praauwgras.

Even als de paddie in de sawa's wordt dit gras gekweekt in grasvelden, die steeds onder water staan.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Bedoelde daarin gekweekte plant heeft veel overeenkomst met de paddie, vóór dat deze in den halm schuilt. De wijze van planten is dezelfde als die der paddie; en van daar dan ook den naam van paddie-paddiegras, door den Inlander daaraan gegeven.

Deze grasvelden, onder water staande, schiet het daarin geplante gras zoo welig op, dat het veelal in eenen moesson kan gesneden worden.

Wanneer in den oostmoesson in langen tijd geen regen valt, worden vele dezer grasvelden, door gebrek aan water, droog; en kunnen alsdan slechts die landen aanhoudend gras leveren, welke, door hunne lage ligging, ook in den droogen moesson, steeds toevoer van genoegzaam levend water hebben.

Behalve dit gras, wordt er te *Batavia* nog eene groote hoeveelheid gras aangevoerd door grassnijders en dragers, die dat langs de wegen, in tuinen, in drooge sawa's, van gallangans tusschen de sawa's, of ook in rawa's snijden en derwaarts dragen. Dit gras wordt hier algemeen *pikolgras* genoemd; doch het spreekt wel van zelf, dat daarmede niet ééne zelfde grassoort bedoeld kan worden. De verschillende plaatsen waar het gewonnen wordt, maken dit al aanstonds duidelijk.

De beste grassoort die daaronder wordt aangetroffen en die algemeen gezocht is, noemt de Inlander *kassoeran*. Slechte grassoorten, of liever planten tusschen het gras voorkomende, zijn de *djarong-djarong*, de *mata-karbau* en vele biessoorten, vooral wanneer deze in den bloei staan. Tusschen hooi geslopen, leveren die soorten echter geen gevaar op, daar zij alsdan te zeer zijn uitgedroogd.

Het *Bengaalsche* gras, met andere grassoorten vermengd, is een goed voedsel. Ter vervaardiging van hooi, is de aanplant daarvan, in deze streken, echter te gering.

Onder het gras in de genoemde grasvelden gekweekt, komen genoemde slechte planten, met het paddie-paddiegras gemengd, ook voor. En dat gras is het hoofdvoedsel te *Batavia*.

Is dit op zich zelve reeds voldoende, om alhier aan hooivoeder de voorkeur te geven, er zijn daarvoor nog tal van andere redenen bij te brengen. Immers, het kan wel niet anders, of dat gras, dat in het water uit den grond schiet, houdt zeer veel waterdeelen in en is weinig voedzaam. Wanneer het kort is, snijdt de Inlander het onder

water af; en men vindt er alsdan veel modder of klei aan gehecht. Wordt het te oud, alsdan is het hard en zeer scherp op de randen, ruw bij wrijving van het blad, van de punt naar den steel. De paarden eten het oude gras niet.

Bewijzen de hier opgenoemde eigenschappen reeds genoegzaam, het dus gewonnen gras een betrekkelijk slecht voedsel voor de paarden moet zijn; die slechte eigenschappen worden echter aanmerkelijk vermeerderd, wanneer het water dat de grasvelden besproeit, van slechte hoedanigheid is.

Bij langdurige droogte toch, hebben vele velden geen nieuwen toevoer van water meer.

De eigenaar houdt alsdan het water zoo lang mogelijk op, zonder het te ververschen, of er op nieuw levend water op te laten stroomen. De kalies die dit aanvoeren, worden droog; en het gras, onder deze omstandigheden gewonnen, maakt vele paarden ziek. Zij worden veelal door *gevaarlijken doorloop* aangetast.

Meer algemeen komen deze en andere ziekten echter door, wanneer, na eenige maanden droogte, op eens zware regens invallen, die de landen onder water zetten. Zelfs het *kassoeran* is alsdan gevaarlijk; en, hoe gewild dit laatste ook moge zijn, hoezeer het, tot hooi vervaardigd, alle andere hooisoorten in smakelijkheid en voedingskracht overtreft, moet, bij grasvoedering, in dat geval, aan het gras van hoog gelegen landen de voorkeur worden gegeven.

Van die voortdurende oplettendheid vereischende zorg is men echter bevrijd; voor die plotselinge ziektegevaren blijft men gevrijwaard, wanneer men tot een onafgebroken hooivoedering overgaat; niet vergetende, dat de paarden daarbij veelvuldig van goed drinkwater moeten worden voorzien.

Het in de berglanden zoo geroemde, krachtige *grinting* of *steengras*, wordt in de omstreken van *Batavia* eveneens aangetroffen; doch niet in zoodanige hoeveelheid, dat daarvan voldoende hooi zou te winnen zijn.

Met deze gegevens toegerust, kon de ondergeteekende, met zekerheid van slagen, het voorstel indienen, hem op een aangeduid terrein te *Meester-Cornelis*, tot den aanmaak van *twintig duizend kilo's* hooi te doen overgaan. Het daartoe benoodigde gras, zou aldaar, naar-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

mate de behoefte, dagelijks à *f* 1,00 de honderd kilo's, worden aangekocht.

Tevens verzocht hij, dat hem zouden worden toegevoegd: een *Europeesch* korporaal met vier *Europesche* kavalleristen en een *Inlandsch* korporaal met tien *Inlandsche* kavalleristen. Allen konden bij het korps infanterie te *Meester-Cornelis* in subsistentie worden opgenomen.

Verder zouden door de firma *Taijlor en Lawson* te *Batavia*, twee hooipersen worden aangemaakt, tegen *drie honderd vijftig gulden per stuk.*

Dit voorstel werd met de goedkeuring van Zijne Excellentie den Kommandant van het Leger vereerd en den ondergeteekende opgedragen, zich, van af 1 Julij tot 1 November 1880, op de voorgestelde wijze, met den aanmaak van twintig duizend kilo's hooi te belasten.

Had deze, in algemeene trekken, zijne méthode kunnen mededeelen, de détails daarvan, moesten, in verband met de ondervinding, bij de proefneming worden vastgesteld.

Na op het exercitieterrein te *Meester-Cornelis*, achter de Gouvernementsschool, een daartoe zeer geschikt, aan een smalle kalie grenzend gedeelte, van waar het geheele terrein kon worden overzien, te hebben aangetroffen, werd aldaar dadelijk met de oprigting van een werkloods en van een bergplaats aangevangen.

Deze loodsen waren, binnen acht dagen, door het inlandsche personeel opgetrokken; en daarvoor slechts de geringe som van circa *vijf en vijftig gulden*, zijnde de uitgave aan materialen, besteed.

In de werkloods werden de hooipersen opgesteld en een plaats voor het ontvangen, wegen en uitbetalen van gras ingeruimd, welke ontvangst en uitbetaling steeds, in 't bijzijn van den ondergeteekende hebben plaats gehad en gelijktijdig door den *Europeschen* korporaal, even als het aanschaffen van bamboe, rottan, emballage, olie, enz. in een, in de loods ter tafel liggend journaal, werden geboekt.

Verder was in die loods een afzonderlijk lokaaltje, tot bureau en zitplaats van den ondergeteekende afgeschoten.

In de bergloods werden twee dubbele rijen evenwijdige bamboeschragen opgesteld, ter oplegging van het tot vervoer gereed liggende geëmballeerde hooi.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Die loodsen hebben, met al wat daarin was aangebragt, voldoende aan de bestemming beantwoord.

De hooipersen, tot behoud waarvan en ter voorkoming van ongelukken, men zich herhaaldelijk van hare waterpasstelling en goede bevestiging overtuigde en waarvan de schroeven steeds met gezuiverde klapperolie werden gesmeerd, hebben uitstekend voldaan: en zijn, tot op heden, niet in 't minst beschadigd.

Het gras, dat, versch gesneden, van af des voormiddags, ongeveer elf ure, nabij de werkplaats werd aangebragt, werd, ten vier ure gekeurd, gewogen en, ter plaatse, tegen een cent per kilo, betaald. Waarop het dadelijk, afgezonderd van het in vorige dagen aangebragte, op het exercitieterrein werd uitgespreid.

Er werden twee soorten gras aangekocht, en wel: gewoon lang, zoogenaamd tuingras, der hooge gronden van het land *Struiswijk*, en het bovenvermelde *kassoeran*; zoodat er eigenlijk twee soorten hooi gewonnen zijn. Beide soorten werden gretig door de paarden genuttigd.

Gedurende de vier maanden waarin de ondergeteekende te *Meester-Cornelis* werkzaam was, werden, ter beproeving, zijne twee dienstpaarden, aldaar voortdurend met monsters van het ter verzending gereed liggende hooi gevoederd. Zij werden daarvan zoo weelderig, dat hij het noodig achtte, tijdelijk het toedienen van graanvoeder achterwege te laten.

Uitgezonderd des Zondags, als wanneer al het in bewerking zijnde hooi in oppers bleef staan, was de dagelijksche dienst als volgt geregeld:

Des morgens ten 6 ure, waren alle manschappen aan de werkplaats present.

Alsdan werd aangevangen met persen van het, op den vorigen dag, als daartoe geheel geschikt zijnde, binnengehaalde hooi; het wegen en digt maken der volgeperste manden.

Ten 9½ ure, het tijdstip waarop de onbeschaduwde, door daauw bevochtigde terreinen eerst droog beginnen te worden, werd tot het uitspreiden van het in oppers staande gras en hooi overgegaan. Dit werd daarna, herhaaldelijk, om het uur, met naar *Europeesch* model, van bamboe vervaardigde hooiharken, gekeerd.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.

Hierbij moet met zorg worden te werk gegaan; want, wordt er niet voldoende op gelet, dat de geheele partij gelijkelijk en luchtig gekeerd en aan de zon blootgesteld wordt; en dat vooral geen hooi in elkaar blijft zitten, alsdan kan het niet in zijn hart droog worden en ontstaat er in de oppers broeijing en bederf.

Op deze wijze, was het gras, als er geen regen inviel, gewoonlijk binnen vijf dagen, tot goed hooi overgegaan en kon het naar binnen worden gehaald, wat, ten twee ure na den middag, geschiedde. Ten drie ure, werden alle hoeveelheden die lagen uitgespreid, weer in oppers gezet. Waarna, ten vier ure, met het ontvangen, wegen en uitspreiden van het nieuwe gras, wat ongeveer ten zes ure was afgeloopen, werd geeindigd.

Twee manschappen bleven, om beurten, des nachts aan de werkplaats, met uitdrukkelijken last, tegen het nabijkomen met vuur ten strengste te waken.

Wat de verhouding, in kwantiteit, tusschen alhier te winnen hooi en het daartoe benoodigde gras betreft, zoo kan de ondergeteekende thans met zekerheid verklaren, dat de verhouding van hooi tot gras, die hij, vóór den aanvang, had gemeend op 1 : 5 te moeten opgeven, wel degelijk als vaste bazis moęt worden aangenomen, wil men, in den vervolge, bij grooten aanmaak, of wanneer daarbij de levering van gras wordt uitbesteed, niet aan misrekening of teleurstelling zijn blootgesteld.

Wel is het waar, dat de scheikundigen *Scharlée* en *Bernelot Moens* daarvoor de verhouding 1 : 4 hebben aangenomen, dat wil zeggen: dat, volgens Hun Ed. 23, 24 of 25 kilo's hooi, 100 kilo's gras vertegenwoordigen, eene verhouding die volkomen juist is, als men, zonder verlies door regen, uitschot, enz., 100 kilo's gras tot hooi kan maken.

Die Heeren zullen echter niet verklaren, dat die verhouding, bij grooten aanmaak van hooi, tot bazis kan dienen. Drie achtereenvolgende regenachtige dagen toch, zijn voldoende, om al het op het veld liggende of in oppers staande hooi en gras, als onbruikbaar te moeten verwerpen.

Ook moet men niet wijzen op de voordeelige uitkomst, die, wat bedoelde verhouding betreft, de proefneming te *Meester-Cornelis*, al-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

waar de ondergeteekende, tot den aanmaak van twintig duizend kilo's hooi, slechts tachtig duizend acht en dertig kilo's gras behoefde, opleverde.

Immers, doordien de levering niet was aangenomen, kon de aankoop van gras, naar den helderen of bewolkten hemel, worden geregeld; zoodat, de enkele dagen waarop in den oostmoesson van 1880, die, voor hooiaanmaak niet voordeeliger had kunnen worden gewenscht, eenige regen viel, er slechts weinig hooi en gras op het terrein aanwezig was.

Een voorname oorzaak dier gunstige uitkomst, lag bovendien daarin, dat, voor het ontvangen van gras, geen ander uur, als vier ure na den middag, als wanneer de dringendste werkzaamheden waren afgeloopen, kon worden vastgesteld.

Daar nu dat gras, dat van 's morgens af werd aangevoerd, op dat uur van ontvangst, al zeer was uitgedroogd, zoo werd den lande door overwicht gebaat; echter tot spijt van den ondergeteekende, wijl zulks ten nadeele der verkoopers, arme Inlanders, geschiedde. Doch, noch tegenover eigen personeel, noch tegenover die verkoopers zelven, kon hij, eigendunkelijk, meer besteden, dan de prijs die voor het gewicht was aangegeven. Bovendien zou er alsdan geen grens meer zijn geweest en hadden die verkoopers, al ware het slechts door het berokkenen van tijdverlies, het werk zeer bemoeijelijkt. Tijdens deze proefneming, las men toevallig in een der buitenlandsche Revues van Julij 1880, waarin van hooi uit *Noord-Amerika* wordt gesproken: „un hectare de bonne prairie rend annuellement de „35 à 75000 kilogr. d'herbe verte, donnant de 5 à 15000 kilogr. „de foin sec." Dus, in het gunstigste geval, eene verhouding van 1 op 5; in het ongunstigste, van 1 op 7.

Evenwel, al is men nu, bij deze proefneming, tengevolge der gemelde voordeelige omstandigheden en onafgebroken persoonlijk toezicht, beneden die als bazis aangegeven verhouding 1 : 5 gebleven, men gelieve in het oog te houden, dat deze alleen slechts kan worden aangenomen voor een gewonen en niet voor een buitengewoon natten oostmoesson, als wij, in dit jaar, tot dusverre hebben beleefd.

Ware men, in dit jaar, op den 1sten Julij te *Meester-Cornelis*, alwaar het slechts, sedert weinige dagen, heeft opgehouden, sedert dien

datum, schier elken dag te regenen, met een hooiaanmaak aangevangen, de verhouding van 1 op 20 zou zelfs nog niet voldoende zijn geweest, als men dagelijks had moeten doorwerken.

(Men zij er daarom wel op bedacht, bij latere eventueele uitbesteding van het tot dat doeleinde te leveren gras, daarbij te stipuleren, dat het zal worden geleverd naarmate de behoefte en niet: *dagelijks*).

Uit het hier aangehaalde, zal dus wel voldoende gebleken zijn, dat 1 op 5, het uiterste minimum is, waarop die verhouding, in een regelmatigen, of beter gezegd, in een door geen onbekende atmospherische invloeden, buitengewoon gestoorden oostmoesson, gesteld kan worden.

Wat nu de kwaliteit van het aangemaakte hooi betreft, daarover rapporteerde de ondergeteekende destijds het volgende: Nu het is bewezen en men zich elk oogenblik in den kavalleriestal te *Rijswijk* kan overtuigen, dat het, bij zorgvuldigen aanmaak, doelmatige pakking en oplegging, geurig en vrij van bederf blijft, kan men gerust verklaren, dat deze in regte reden staat tot de kwaliteit van het gebezigde gras; en dat dit goed, ja van het beste alhier verkrijgbare gehalte was, daarvoor stelt de ondergeteekende zich borg. Trouwens, verschillende reizende officieren hebben daarover, enkelen officieel, gunstige rapporten ingediend.

Dit werd reeds dààrom door den ondergeteekende niet zoo algemeen verwacht, wijl het bekend is, dat er wel eens inlandsche bedienden worden aangetroffen, die, bij het gras inkoopen op de verschillende aanlegplaatsen, van de gelegenheid gebruik maken, om, onder voorwendsel van het zich nooit verloochenende „mahal sekali", er een klein reisgeldje uit te kloppen, dat zij, bij aanprijzing van hooi, natuurlijk moeten derven.

Slechts een dier Heeren officieren, en wèl, Zijne Excellentie de Luitenant-generaal *van der Heijden*, kon er niet over roemen, wijl aan Zijne Excell. was gerapporteerd, dat zijne paarden het niet nuttigen wilden. Doch, dit rapport bewijst niets tegen dat hooi; daar het bleek, dat voor die paarden, tevens een groote voorraad gras was meegenomen en op reis voortdurend toegediend.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Een ieder die zijn paard lief heeft en het, over zee reizende, naauwkeurig gadesloeg, zal hebben opgemerkt, dat, tengevolge van angst of van den ongewonen toestand waarin het zich op een stoomschip bevindt, het aan een zeer snellen bloedsomloop onderhevig is; en, denkelijk daardoor, zoowel als door kolendamp en hitte, een buitengewone dorstigheid aan den dag legt; ja, ongelooflijk veel drinkt. Het zal dus, gras ziende en erlangende, wel niet gretig tot het drooge, ten eenenmale vreemde hooivoeder overgaan.

Toen de eerste twee duizend kilo's hooi waren vervaardigd, moest dit, bij wijze van proef, onverwijld naar *Atjeh* worden gezonden.

Had men het aldaar echter totaal afgekeurd, zulks zou den ingewijden niet in het minst hebben bevreemd; daar er al zeer zonderling mee was omgesprongen.

Vooraf moet echter worden verklaard, dat hiervan niemand, en het allerminst de *Intendance*, de schuld draagt; en dat, bijaldien er eenig verwijt in deze mogelijk ware, zulks veeleer tot den ondergeteekende zelven zou moeten worden gericht. Men oordeele.

Daar, eerst sedert veertien dagen, met die hooibereiding was aangevangen, toen die eerste verzending zou plaats hebben, durfde de ondergeteekende nog niet verzekeren, hoe zorgvuldig dit ook dagelijks, door het insteken van ijzeren staven, enz., was nagegaan, dat er, na afzending, geen broeijing en, dientengevolge, gevaar voor zelfontbranding meer kon ontstaan. Wel hadden twee scheikundigen hem op degelijke gronden aangetoond, dat zulks, zooals trouwens uit later genomen proeven bleek, bij zoodanige persing niet mogelijk is; doch hij herinnerde zich, dat, voor hooischelven in ons *Vaderland*, gedurende de eerste veertig dagen na oplegging van versch hooi, de polis van assurantie van onwaarde is; als zijnde dit de maximum tijdruimte, waarin zelfontbranding van hooi verwacht kan worden.

't Is waar, dat hooi is niet geperst. Maar, in zulke zaken, kon zijne aanmaning tot voorzichtigheid, nooit misplaatst wezen.

Dat deze door de *Intendance* zeer ter harte was genomen, bleek hem maar al te duidelijk, toen hij, te *Batavia* komende, om naar de afscheping te zien, tot zijne groote teleurstelling ontwaarde, hoe alle manden die hij, zorgvuldig met katjang gedekt en van stevige deksels

PERPUSTAKAAN NASIONAL

voorzien, onder de persen had laten digt maken, waren opengesneden, zoodat het pas geperste hooi daaruit kwam opzetten. Tot overmaat van ramp, viel er, bij het vervoeren naar de laadpraauw, een regenbui in. Waar ter wereld, kan hooi, geperst of ongeperst, tegen regen?

Uit de bewering van den toenmaligen kommandant der *Artillerie* te *Atjeh*, er ook hooi werd aangetroffen, dat, bij wrijving, een hinderlijken geur van zich gaf, die, bij blootstelling aan de lucht, verdween (dus geen geur aan dat hooi eigen) blijkt dan ook, hoe enkele manden nat zijn gebleven. Wanneer toch, gespleten bamboe waarvan die manden vervaardigd waren, nat wordt, alsdan verspreidt die bamboe, tot dat zij weer droog is, dikwerf een geur als van rottende visch.

Verder bleek uit het verslag van den toenmaligen Onder-Intendant van *Atjeh en Onderhoorigheden*, dat Zijn HoogEdGestr. stellingen had doen vervaardigen, waarop al het hooi lag uitgespreid. Ook ZijnHoog EdelGestrenge heeft hier, te recht, in de algemeene bezorgdheid gedeeld. De ondervinding heeft thans echter geleerd, dat het geperste hooi eerst dan uit de manden moet worden genomen en luchtig uit elkaar getrokken, wanneer het aan de paarden moet worden toegediend. Laat men het, reeds bij ontvangst, daaruit halen en in eenig lokaal uitspreiden, alsdan verliest het niet alleen zijn aromatischen geur, maar zullen muizen, ratten, katten, enz., daaraan andere geuren mededeelen, tengevolge waarvan de paarden een groot gedeelte onaangeroerd laten. Maar bovendien, zal droog hooi, dat in eenig lokaal ligt uitgespreid, in gewesten alwaar zoo roekeloos met vuur wordt omgegaan, als hier, groot gevaar voor brand opleveren; wat, genomen proeven hebben zulks bewezen, als het in die manden wordt gelaten, niet mogelijk is. Tijdens de vervaardiging, werd o. a. een behoorlijk geperste, goed gesloten mand, met vijftig kilo's hooi gevuld, in 't vuur geworpen. Toen die mand aan alle zijden in vlam stond, werd zij daaruit geligt en ter zijde gelegd; waarop de vlam van zelve uitdoofde.

Na al die tegenheden mogt dus, uit *Atjeh*, wel op eene totale afkeuring worden gerekend. Buiten verwachting, was dit echter het geval niet en werd er, hoe weinig dan ook, van dat hooi nog wat goeds gezegd. Zoo verklaarde de toenmalige kommandant der *Kavallerie* aldaar, dat, tijdens Z. Ed. Gestr. was belast geweest met een

PERPUSTAKAAN NASIONAL

aankoop van paarden, deze spoedig overgingen tot het nuttigen van hooi, van minder kwaliteit, dan dat van den Majoor *Boelen*.

Ce n'était pas jurer gros, maar het was toch iets.

De toenmalige kommandant der *Artillerie* aldaar, voegde er echter nog iets anders aan toe; waarmede Z. H. E. G., wat vermoedelijk niet in de bedoeling lag, de gunstige beoordeeling dezer proef, zooals nader zal worden aangetoond, thans veel dienst bewijst. Na eerst de goede eigenschappen van dat hooi te hebben opgesomd, verklaarde Z. H. E. G. ten slotte, dat men paarden ook wel aan het eten van legstroo kon gewennen. Wat, daar het algemeen bekend is, dat schier in alle landen, ook in *Neêrl. Indië*, stroovoeder aan de paarden wordt verstrekt, wel zal beduiden: „al eten zij het ook, „het kan toch niet worden aanbevolen".

De ondergeteekende, die, na al het opgesomde, dit naar *Atjeh* verzonden hooi weervaren, de kwaliteit daarvan volstrekt niet door een vergrootglas zag, was dus al zeer verheugd, dat die rapporten niet ongunstiger luidden.

Betrekkelijk de emballage kan worden gezegd, dat, na allerlei wijzen van emballeren te hebben beproefd, die in manden van gespleten bamboe, de doelmatigste en minst kostbare is, die de ondergeteekende voor deze gewesten heeft kunnen uitdenken; zoowel om de zekerheid dat zij steeds voorhanden of aan te maken zal zijn, als om hare stevigheid en ronden vorm, waardoor zij, voor 't geval men haar, in dit land der witte mieren, enz., achteloos op den vochtigen grond laat liggen, daarmede minder aanrakingspunten zal aanbieden; en, zoo zij onverhoopt aan regen wordt blootgesteld, het water minder zal doordringen dan bij een kisten- of balenvorm. In elk geval, verdient zij verre de voorkeur boven de voor deze gewesten minder geschikte emballage van buitenlandsch hooi; die, of wel, uit een met ijzeren banden omwoeld latwerk; of wel, uit slechts eenige, om het geperste hooi geklonken ijzeren banden bestaat, waardoor dit aan alle zijden blootligt; zoodat, als die balen slechts korten tijd op den vochtigen grond, of even in den regen liggen, dat hooi spoedig bederft.

Tot dusverre zijn er slechts manden met vijftig daarin geperste kilo's hooi afgeleverd, zijnde een voldoende vracht voor twee koelies.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het is echter wenschelijker gebleken, in den vervolge manden van de halve dimensie der thans gebezigden, waarin slechts 25 kilo's hooi zijn geperst, als eenige emballage vast te stellen. Deze hoeveelheid toch, kan door één koelie worden gedragen en is, als er gedurende slechts weinige dagen, met één paard, over land of per stoomboot gereisd wordt, meestal voldoende.

Na hieromtrent mede het gevoelen van H. H. paardenartsen te hebben ingewonnen, raadt de ondergeteekende aan, in garnizoen, het ration toe te dienen hooi, per paard, op *vijf* kilo's daags te stellen. Wel is dat ration in *Europa* op drie kilo's daags gesteld, doch aldaar wordt den paarden meestal nog eenig stroo toegediend. Op reis, vooral per stoomschip, waar veel onder den voet geraakt en in den mest wordt getrapt, is het wenschelijk, dat ration minstens op acht kilo's daags te stellen, zoodat b. v. voor een traject van *Batavia* naar *Soerabaija* per stoomschip, voor één paard, met een kleine mand à 25 kilo's, kan worden volstaan.

Kan de ondergeteekende er dus op wijzen, het door Zijne Excellentie den Kommandant van het Leger en den Hoofdintendant der Militaire Administratie in hem gestelde vertrouwen, niet te hebben beschaamd en, zelfs boven eigen verwachting, te zijn geslaagd; thans blijft hem nog over, het groote geldelijke voordeel aan te toonen, dat, buiten de mindere sterfte onder de paarden, voor den lande te behalen is, wanneer in den vervolge, althans van af 1 *November* tot 1 *Mei*, als wanneer het gras zoo doorweekt en krachteloos blijkt en zooveel ziekten veroorzaakt, Rijkspaarden, met geperst op *Java* gewonnen hooi worden gevoed; en er, ten allen tijde, ook voor transporten en te velde, tegen matigen Gouvernements- of aannemingsprijs, het geheele jaar door, zoodanig hooi te verkrijgen is.

Immers, het vervoerloon van *Meester-Cornelis* naar *Rijswijk* buiten rekening latende, is er tot den aanmaak der twintig duizend kilo's hooi, voor aankoop van gras, opstelling der loodsen, emballage, materieel, enz., slechts een som van elf honderd zeven en dertig gulden, acht en tachtig en een halve cent benoodigd geweest. Zoodat de ondergeteekende circa twee honderd gulden beneden de begrooting is gebleven, die slechts op dertien honderd gulden was geraamd en waarop niet eens onvoorziene uitgaven waren uitgetrokken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Het aan 't hoofd van dit verslag besproken, ter beproeving ontvangen hooi, werd der *Intendance* aangeboden à *f* 15 het baaltje van 172 Amsterdamsche ponden. Dus komt een zelfde hoeveelheid (20,000 kilo's) ondoelmatig voor deze gewesten geëmballeerd, buitenlandsch hooi, aannemende dat het van goede kwaliteit en voortdurend ter plaatse aanwezig ware, instede van op *f* 1137,88⅝, dat nu, buiten het vervoerloon naar *Rijswijk*, het *Java*-hooi kost, op *f* 3500 te staan. Een prijs, die trouwens geëvenredigd is aan de kosten van emballage, van transport uit Europa of *Australië* herwaarts, en van arbeidsloonen; terwijl voor het afgeleverde *Java*-hooi, als zijnde met behulp van militairen aangemaakt, geen arbeidsloonen werden in rekening gebragt.

Tot zoo ver het verslag mijner verrichtingen.

De lezer die zich overtuigd houdt, dat dit niet alleen naar waarheid, maar met strenge naauwkeurigheid is opgemaakt, zal gelieven te erkennen, dat, zooals aan 't hoofd van dit opstel werd gezegd, die zaak met hart en ziel werd aangevat en ik die, doordrongen van het belang daarin voor den lande en het leger gelegen, met al den ijver die in mij is, ten einde bragt. Vaderland en Leger hebben geen schuld aan de mishandeling waaraan ik bloot stond. En dààrom, bezat ik, reeds wetende dat tot mijn eervol ontslag was besloten, geduld, taaie volharding en zelfverloochening genoeg, om, tot den laatsten dag, op mijn ondankbaren, verguisden post te blijven.

Dat mij daarvoor, al was mij dit, weinige maanden te voren, op een bloot voorstel der wijze waarop ik die zaak te volvoeren dacht, ook nog zoo bemoedigend ten deel gevallen, thans geen dankje zou geworden, begreep ik wel. Ook ik werkte niet meer met het doel om, door betoon van bruikbaarheid, mijne positie in het Leger te verzekeren; maar uitsluitend uit plichtgevoel. Van dat gevoel doordrongen, kan men zich over veel leed en miskenning heenzetten. Dat was ook de reden, waarom ik er, tegen den raad mijner vrienden, nooit op gewezen heb, dat ik gedurende die viermaandsche commissie, voor geen cent werd te gemoet gekomen. Wel werd mij huishuur verleend; doch, terwijl ik niet in de kosten kon vervallen om, voor vier maanden, met mijn geheele inrichting te *Rijswijk* op

PERPUSTAKAAN NASIONAL

te breken, kon ik, als hoofdofficier, in een plaats waar steenen huizen staan, toch niet in een hooiloods gaan wonen. Daarbij kwam, dat ik, twee maal heen en weer, dus vier maal daags, dat is vier honderd en tachtig maal in de vier maanden, per as, den weg van *Meester-Cornelis* naar *Rijswijk* aflegde. Doch, nimmer kwam het in mij op, aan een verzoek om geldelijke tegemoetkoming te denken. Integendeel, als ik, vooral bij emballagekosten, voor den lande één penning kon uitzuinigen, was mij dit een waar genot: het hooi werd er des te minder kostbaar door.

Ook thans zal ik voor de in de daad door mij bij deze proefneming geleden geldelijke schade, geen tegemoetkoming meer accepteren.

Maar, minstens had ik verwacht (en waarlijk dit is geen wellevendheidsrecht dat men voor z'n plezier doet gelden) dat ik, van de zijde der Intendance, eenigzins op de hoogte zou zijn gesteld van den inhoud der verslagen der commissiën, die, ruim een jaar na aflevering, tot keuring van dit hooi overgingen. Wat ik er thans van weet, werd mij door een paar leden dier commissiën medegedeeld. Terwijl mij de officieele misluktverklaring der genomen proef, slechts uit het onlangs op publieke vendutie verkoopen der hooipersen, gebleken is.

Doch, is die proef mislukt?

Zooals reeds werd gezegd, was dat hooi in de kavalleriestallen te *Rijswijk* opgelegd. Luchtig en vrij van vocht, lag het daar. Er was voldoende ruimte. Niet alleen aan de werkplaats te *Meester-Cornelis*, maar ook in die stallen, zijn tal van officieren en burgerheeren dit met belangstelling komen bezichtigen en hebben zij, geen dier heeren zal zulks tegenspreken, hunne, uitsluitend aan gras gewende, zoowel rij-als wagenpaarden, dat hooi, bij de eerste toediening, dadelijk zien nuttigen.

Men zou nu kunnen denken, dat er, opzettelijk voor zulke gelegenheden, eenig extra overheerlijk, aan kruiden rijk hooi, afzonderlijk werd bewaard; doch, en wederom beroep ik mij hier op de getuigenis dier heeren, steeds werd, aan ieder afzonderlijk, verzocht, zelf, uit de in zijn geheel opgelegde massa, de mand aan te wijzen, waaruit zij wenschten dat aan hunne paarden hooi werd toegediend.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Wanneer er belangstellenden waren zonder paarden, alsdan werd dat hooi, in hunne tegenwoordigheid, aan de paarden der *Kavallerie* verstrekt en overtuigden zij zich, dat deze het allen dadelijk tot zich namen. Ik herinner mij op dit oogenblik twee Heeren officieren, die vermoedelijk nog te *Batavia* zijn, en wèl de Luitenant-kolonel der Artillerie *Van Zijll de Jong* en de Kapitein der Artillerie *De Wijs*. Beide Heeren hebben zich daarvan, ieder op een verschillend tijdstip, overtuigd. Ook HunEd. werd verzocht, een mand te willen aanwijzen. Zij waren echter zoo beleefd, dit aan mij over te laten. Zelfs aan de paarden op den ziekenstal der *Kavallerie*, werd twee of drie maal hooi verstrekt, dat, niet allen, maar toch de meesten, geheel hebben opgebruikt.

Dit algemeen verschijnsel nu, was te opvallender, daar, zelfs in *Europa*, aan hooi gewende paarden, wanneer zij eenige maanden in de weiden hebben geloopen en weer op stal worden gebragt, daaraan in de eerste dagen, niet weer den mond willen zetten.

Schrijver haalt dit alles niet aan, om de voortreffelijkheid van zijn product te bewijzen. Deze staat, zooals hij reeds zeide, in regte reden tot de kwaliteit van het gebezigde gras; en dit was, daarvoor heeft hij zich borg gesteld, algemeen van het beste, dat in de omstreken van *Meester-Cornelis* verkrijgbaar is. Hij weet zeer goed, daarvoor heeft hij, niet geheel en al zonder eenige opmerkingsgave waar het zijn vak betreft, bedeeld, verschillende werelddeelen en vele staten van *Europa* bezocht, dat er nog beter gras en dus nog beter hooi op de wereld is.

Hij wil ook, ten einde niemand te misleiden, hier bijvoegen, dat, zijns inziens, dat bovenvermelde algemeen dadelijk toehappen van vermoeide en hongerige paarden, niets voor de voortreffelijkheid van dat hooi bewijst, wijl grasetende paarden, althans als zij eenige dienst hebben verrigt, zich schier nooit verzadigd toonen. Daarbij was dat hooi versch en jong. Maar, hij maakt er melding van, om de vraag te kunnen stellen, of, ware men toen, terwijl de paarden het zoo willig aten, met de beproeving daarvan begonnen, die paarden daaraan gewend en de grasvoedering vergeten zijnde, dit niet voortdurend een, ja twee jaren, zonder daarin eenigen tegenzin te betoonen, zouden hebben doorgegeten, als men tevens weet, wat trouwens uit zijn

PERPUSTAKAAN NASIONAL

vrij beschikken over hooi, dat schijnbaar den lande toebehoorde, zal zijn begrepen, dat hij, ziende er voldoende gras te erlangen zou zijn, voor eigen gebruik, in de uren van rust en op Zon- en feestdagen, tegen betaling, door vrije koelies, acht en twintig manden hooi op de zelfde wijze liet aanmaken; en zijn eigen rijpaard voortdurend, tot voor een maand geleden, dus meer dan twee jaren na den aanmaak, daarvan heeft gegeten, ja, als het niet ware opgebruikt, daarvan nog zou eten. Als men weet, en hier heeft de lezer te beslissen tusschen krankzinnigheid of overtuiging, dat, uit den verkoop der persen bemerkende het hooi was afgekeurd, hij toen oogenblikkelijk SCHRIFTELIJK aan den *Hoofd-intendant* der Militaire Administratie verzocht, hem, voor zooverre enkele manden niet aanduidden, het daarin vervatte hooi te zeer kon zijn bedorven (sedert de anderhalf jaren toch, die hij het leger had verlaten, was daaraan niet meer de vereischte zorg besteed) den geheelen voorraad, voor den prijs waarop deze den lande kwam te staan, à comptant, over te doen. Hij zou dan zelf bovendien nog het vervoerloon naar zijne onderneming, eene kleine stoeterij van Sandelhoutpaarden, in de afdeeling *Meester-Cornelis*, voor zijne rekening nemen. Waarop Z. H. E. G. hem, eveneens *schriftelijk*, mededeelde het thans voor pakhooi werd gebezigd. Kassean!

Men gelieve er acte van te nemen, dat, tijdens de indiening van dat schriftelijk aanbod, het hooi reeds twee jaren oud was. Is het den lezer daarbij bekend dat ik, om voor finantieelen ondergang te zijn gevrijwaard, op mijne, wel kleine, doch zeer kostbare onderneming, alles met eene schier ongelooflijke zuinigheid moet beheeren en daarbij elk dubbeltje, zooals men zegt, voor dat het wordt uitgegeven, nog eens wordt omgedraaid, alsdan zal hij, tenzij men mij voor krankzinnig houdt, toch wel willen aannemen, dat ware ik niet van de eetbaarheid en goede kwaliteit van dat hooi overtuigd, ik daar niet zoo veel geld voor zou over hebben.

Ook hier wil ik, hoewel er opgewektheid toe behoort, om daar nog lust in te hebben, geen geheim maken van de wijze waarop, als het wat oud is, met onbedorven, geperst *Europeesch* of *Australisch* hooi, ten mijnent met succès wordt te werk gegaan. Welnu, naarmate de behoefte, wordt dit ontpakt en op het veld uitgespreid, al-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

waar het, bij nacht, aan den frisschen daauw blootgesteld liggende, bij dag, herhaaldelijk luchtig wordt gekeerd en, gedurende twee of drie dagen, in alle opzichten, als jong, pas bereid wordend hooi behandeld.

Er was ook hooi, zoo werd gerapporteerd, dat veel te kort bleek. Daarmede kan alleen worden bedoeld, dat het niet in de ruiven maar alleen in de bakken kan worden geworpen. De voedingskracht is niet onderzocht.

Nu weet toch een ieder, dat tot dusverre, in *Neerl. Indië* geen graslanden uitsluitend bestemd voor hooiwinning bestaan, waarop men het gras tot een zekere lengte of hoogte groeijen laat; en dat, als men dat gras per aangebragte pikol aan moet koopen, men, in de eerste plaats, op de kwaliteit moet letten, al is het ook wat kort. Hoe kort is niet het stroohaksel, dat, ook hier te lande, den paarden bij hun graanvoeder wordt toegediend? En kent iemand, in dezen archipel, een krachtiger grasvoedsel, dan het zoogenaamde wortelgras, dat, in drooge tijden, vooral te *Soerabaija*, op *Celebes* en in de *Molukken*, met wortel en al, uit den grond wordt gehaald? Zou dit, hoe kort ook, geen uitstekend hooi opleveren?

Niemand zal de commissiale verslagen van overdrijving verdenken, waar zij zeggen, dat de paarden, over 't algemeen, van dat oude hooi niet wilden nuttigen; en, in die dagen, waarin men met het beproeven bezig was, zoodanig vermagerden, enz., dat H. H. paardenartsen voor het leven dier dieren bevreesd, er een einde aan maakten.

Het is voor ieder paardenvriend een erbarmelijk gezicht, die arme dieren gedurende die dagen dat zij door honger tot dat voedsel moeten worden gedwongen, gade te slaan. Ja, ik erken openhartig, dat elk jaar waarin wij te *Makassar* tot hooivoedering moesten overgaan ik (doch uitsluitend om die dagen van overgang niet te beleven) maar liever van die voedering zou hebben afgezien, zoo aldaar de mogelijkheid had bestaan, op dien tijd van 't jaar, gras te erlangen.

Maar, bewijst dit alles, dat die proef is mislukt; dat het hooi niet deugt en moest worden afgekeurd? Weet men dan niet, dat in geen land ter wereld, paarden, die eenigen tijd gras aten, in de eerste dagen, al is het ook versch (en hier was het over 't jaar oud) da-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

delijk weer op hooi te brengen zijn? Hoeveel te minder dus in deze gewesten, alwaar gras immer hun hoofdvoedsel was.

Met het zelfde regt zou men kunnen zeggen, dat *gras* niet deugt of geen goed voedsel is, als men paarden, die uitsluitend aan hooi zijn gewend, wanneer zij in de weiden komen, gedurende eenige dagen, ziet weigeren te grazen, wat ik, in *Europa*, herhaaldelijk heb bijgewoond.

Heeft de toenmalige Kommandant der Artillerie te *Atjeh* niet verklaard, dat men die dieren wel aan het eten van ligstroo kon gewennen? En, voeden de arme strandbewoners in de omstreken van *Ostende* (*België*) hunne paarden niet met gedroogde visch (ikan kreng)?

En daar ik het er nu, in alle nederigheid voor houd, dat het alhier aangemaakte hooi, iets beter is dan *ligstroo* of *ikan kreng*, zoo kan men veilig aannemen, dat het eetbaar is. Ik word daar des te meer in gesterkt, nu ik ook eens de gunstige rapporten omtrent dat hooi uitgebragt, de revue laat passeren. Al dadelijk zie ik er een, dat wel alle anderen overbodig maakt. Het is een schrijven van den Heer *Maasland*, destijds als Onder-Intendant naar *Padang* vertrokken en thans, naar ik vermeen, hoofdofficier.

Z. H. Ed. Gestr. werd officieel opgedragen, op reis dat hooi te keuren en daaromtrent rapport uit te brengen; terwijl mij werd gelast, aan Z. H. E. G. een mand met vijftig kilo's geperst hooi te doen afgeven.

Daar ik op dat oogenblik te *Meester-Cornelis* werkzaam was, zoo is die mand, voor de vuist, te *Rijswijk* weggehaald.

Ik schreef daarop aan den Heer *Maasland*, aan wien ik mij niet herinner ooit te zijn voorgesteld of de eer te hebben, persoonlijk bekend te zijn, met verzoek, bijaldien dit niet te veel van zijne welwillendheid gevergd was, ook mij eenige mededeeling omtrent zijne bevinding te doen.

Daarop gewerd mij het volgende antwoord, waarvoor ik Z. H. E. G. alsnog mijnen dank zeg.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Padang, 12 October 1880.

Geachte Majoor,

Voor zoover doenlijk, heb ik mij persoonlijk van het voederen der paarden overtuigd en steeds gezorgd, dat zij voldoende en zuiver drinkwater kregen.

Niet alleen mijne paarden, maar ook die van de Heeren *Van Heutz* en *Fromberg*, aten het hooi met graagte.

De kwaliteit van het hooi was uitmuntend en het was zoo heerlijk van reuk, dat een soldaat, een gewezen Hollandsche boerenjongen, maar niet wilde gelooven, dat zulk hooi in *Indië* kon vervaardigd worden. Mijn paard is dan ook zoo rond van boord gegaan als het er op gekomen is. De Heeren *Van Heutz* en *Fromberg* hadden voor hunne paarden tot *Atjeh* nog genoeg hooi. Zij zullen van uit *Atjeh* hunne rapporten zenden, welke ik met het mijne aan het D. V. O. zal voortschikken.

U dank zeggende, enz.

. . . . . .

(*w. g.*) MAASLAND.

En dat hooi is nu afgekeurd!

Stellig heeft die boerenjongen niet in commissie gezeten.

De negen en twintig jaren, waarvan zeven en twintig in dienst van den lande, zes bij de *Nederlandsche* Kavallerie, alwaar onafgebroken met hooi wordt gevoederd, die ik thans te paard zit, geven mij wel eenig regt, om, overtuigd dat deze proef is geslaagd, niet zoo maar, op een paar holle praatjes en een afdoend stopwoord: „Zij eten het niet", al mijne moeite, al mijne toewijding, belangloosheid en zelfverloochening, in 's lands belang aan den dag gelegd, te laten verguizen en belagchelijk maken.

Zij eten het niet. Dat is waar. Men had voor dat „niet" het woordje „nog" moeten plaatsen; want men is met de proef geeindigd, uit vrees dat de paarden sterven zouden. En de sterfte onder die dieren was al reeds zoo buitengewoon en zoo schrikbarend, dat men haar waarlijk niet met dat akelige hooi nog meer in de hand kon werken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

Eigenlijk is het zeer gelukkig, dat die beproeving zoo laat heeft plaats gegrepen. Mijne teleurstelling had oneindig grooter kunnen zijn; want, wie weet, of ik niet al die doode paarden, die nu, met zulk overheerlijk gras in hun ruif, het leven lieten, op mijn geweten zag geschoven en hun geldswaardig bedrag in de rubriek „onvoorziene uitgaven" (die vergeten was) der hooifabricatie zag opgeteekend. Zoodat die fabricatie, hoe onschuldig ook, door alle ruiters zou zijn gevloekt en beschuldigd den lande een groot geldelijk nadeel te hebben berokkend. Terwijl zij thans, niettegenstaande het hooi is afgekeurd en de persen met verlies zijn verkocht, den lande nog voordeel oplevert, daar, voor pakhooi, dat de *Intendance* dikwerf behoeft — de prijzen werden door Kolonel *Hofstede* opgegeven — ruim drie maal het bedrag moet worden besteed, waarop het thans afgekeurde, uitstekende paardenvoeder (als zij aan het eten daarvan gewend zijn) te staan komt.

Die persen, die zoo uitstekend door de firma *Taijlor en Lawson* à *f* 350 per stuk, zijn vervaardigd, hadden dus nog wel kunnen te stade komen, al ware het slechts voor het geval, dat de *Intendance* weer voor den aankoop van zulk duur pakhooi staat. Thans zijn zij, de eene door een landheer die herhaaldelijk naar den hooiaanmaak kwam zien, de andere door mij, à ruim *f* 100 per stuk gekocht.

Ten mijnent wordt thans dagelijks, ter oplegging voor eigen gebruik, hooi geperst. Het is opmerkelijk, hoe de merriën die des avonds in de kraals komen en aldaar, des nachts, uitsluitend met dat hooi worden gevoederd, dit, tot den laatsten halm, opeten; en dat wèl, terwijl zij den geheelen dag loopen grazen. Heeren officieren, die daarin belang mogten stellen, kunnen zich, *zij gelieven slechts belet te vragen*, daarvoor elken avond tegen $6^1/_2$ ure, het uur van tehuiskomst der paarden, ten mijnent komen overtuigen.

Vreesde ik niet het geduld vån den lezer geweld aan te doen, ik zou hierover nog verder uitweiden.

Doch ik vertrouw, door het neergeschrevene voldoende te hebben aangetoond, dat hij die nog illusiën heeft, om, door 't aangeven en in praktijk brengen van eenig nieuw en nuttig systeem, zich jegens den lande verdienstelijk te maken, daartoe geen hooivervaardiging kiezen moet.

Meester-Cornelis, 1 September 1882. ANTON BOELEN.

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.